

ДУАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

Юлия Н. КЮРКЧИЕВА

DUAL EDUCATION

JULYA N. KYURKCHIEVA

ABSTRACT: *The subject of this study is the dual education. This study goes into the ways the dual education system is organized in Germany, Austria, Switzerland and China. It points out the specific advantages of this type of training. Given the relevance of this topic for Bulgaria, this study introduces the three foreign programs which offer opportunities for bringing in the dual education system in our country. It also expands on the actual use of the dual education system in the Professional High School of Industrial Technologies, Management and Tourism in Panagyurishte.*

KEYWORDS: *dual education system, foreign practices, advantages of this type of training*

Макар и дуалното образование или т.нар. обучение чрез работа все още да представлява новост в България, то от десетилетия и дори векове се прилага успешно в редица страни. Основните му предимства са, че то позволява натрупването на практически опит по време на обучението, а младежите в повечето случаи получават доход, докато се обучават, което ги задържа в образователната система по-дълго и ги предпазва от ранно напускане поради нужда от средства. Освен това много голяма част от тях продължават да работят за същото предприятие и след като завършат, тъй като са изградили трудови навици, а работодателят ги познава и е инвестирал ресурс в тяхното обучение. Целта на дуалното обучение е да постави акцент върху практиката, а компаниите гарантират, че учащите ще получат качествена подготовка.

През последната година се наблюдава сериозен пробив в навлизането на дуалното обучение в България. В Закона за професионалното образование и обучение през 2014 г. е добавен текст (в чл.5, ал. 4), който дефинира дуалното обучение[1,2]. Според закона то представлява:

„Форма на партньорство между професионално училище, професионална гимназия, професионален колеж или център за професионално обучение и един или няколко работодатели, която включва:

1. практическо обучение в реална работна среда, и
2. обучение в професионално училище, професионална гимназия, професионален колеж или център за професионално обучение.”

В края на 2014 г. е приета и Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение (ПОО) за периода 2015-2020 година. Едно от основните приоритетни направления в стратегията е осигуряването на качество и ефективност на ПОО, като първата цел по това направление е „организиране на професионално образование и обучение чрез работа (дуално обучение).

В България професионалното обучение все още се приема като нещо недотам престижно, съдейки по отношението към професионалните гимназии. В други страни такъв тип образование е изключително успешно и предпочитано. Такива примери са Германия, Австрия, Унгария, Босна и Херцеговина, Хърватска, Швейцария, Дания, Нидерландия, Франция, Китай. Дуалното образование представлява паралелно обучение

на две места - в професионално училище и в предприятие, като едновременно с теорията учащите придобиват и безценни практически умения. Същността на дуалната образователна система е свързването на практиката в предприемачеството с теоретичните знания от университета или академията. Тези две приложни сфери се редуват една с друга сравнително ритмично в хода на обучението. При завършването на дуалното образование се получава както държавно признатата бакалавърска степен с държавни изпити и дипломна работа, така и свидетелство за завършен професионален курс. Предвид актуалността на темата за България и относителната ѝ новост, по-долу е разгледан начинът, по който е устроено и работи дуалното образование в някои от горе изброените страни.

Германия

Германия и Австрия са две от страните с най-ниска безработица в ЕС, особено младежка, и това не е случайно – и в двете страни има добри традиции в дуалната образователна система, като в Германия те датират още от 12 век [3,4]. В Германия още през ранното Средновековие майсторите посвещавали чираците в даден занаят. А през 1869 година е приет закон, според който работодателите са длъжни да образуват непълнолетните си работници. Днес германците могат да избират измежду общо 348 професии и да излязат от учебните заведения не само с дипломи, но и с практически способности. Около 1,6 млн. или 66% от завършващите училище избират дуалното обучение като сериозна заявка за успешна реализация на пазара на труда. След приключването на програмата на обучаващите се издават сертификати, които са високо ценени в тяхната област. Повече от половината завършили продължават да работят на пълен работен ден при същите работодатели. Средното месечно заплащане по време на обучението е 680 евро. Продължителността може да варира между 2, 3 и 3,5 години. Освен това системата на дуално обучение е отворена и за чужденци, включително българи. В страната може да се избира между: дуално обучение, целодневни професионални училища и университети, където практическа работа е предвидена само в някои случаи.

Федералното правителство осигурява финансови средства за осъществяване и развитие на дуалната система, центрове за обучение, изследвания и др. Подготовката се осъществява предимно в съответната фирма и отделно се посещават часове в професионално училище. Практиката се провежда 3-4 дни в седмицата и почива на ясни регулации, свързани с продължителност, обучителен план, финални изпити и др., както и договор, в който се посочва периодът на стажа, началото и краят му, заплащането. За учебни занятия се отделят средно 1 - 2 дни седмично, т.е. поставя се акцент на практиката. Преподават се общи и специални предмети, като общите са 1/3 от всички, а специалните – 2/3. Обучение се предлага за всички сфери на икономиката и администрацията, като списъкът непрекъснато се допълва. В момента има общо 348 професии, като някои са по-специализирани, а други обхващат по-широка палитра от знания и умения.

По отношение на отговорностите за осъществяване и регулиране на дуалното образование, в страната има 3 институции – Федералното правителство, провинциите и индустрията. Федералното правителство определя професиите, на какви изисквания трябва да отговаря обучението и изпитите. Провинциите съставят учебния план, а индустрията подготвя предложения за създаване на нови или промяна на съществуващи професии, номинира експерти за участие в обсъжданията, преговаря за финансови средства и осигурява практическите обучения.

Безспорно Германия е страната, където системата за дуално обучение не само постига най-големи резултати, но и може да бъде описана като най-мощната, защото обслужва над две трети от завършващите всяка година 2.4 млн. души. Успешното приключване на програмите гарантира получаването на сертификат от браншовите камари на съответната област, който е високо ценен от бъдещите работодатели. Резултатите са показателни - германската икономика продължава да е конкурентоспособна на международно ниво, а младежката безработица в страната за 2015 г. е средно 7% при 20% за ЕС и около 49% за Гърция.

Австрия

Австрийската система наподобява германската, но има и своите специфики. Най-сериозната разлика е, че в страната има два типа професионално обучение, като и двата започват след завършването на 9-годишното задължително образование[8]. Първият тип професионално обучение е чиракуването във фирми, които най-често се занимават с търговия, занаяти и туризъм. Професионалното обучение на стажантите продължава между 2 и 4 години, най-често – 3. Младежите прекарват по-голямата част от времето си в реална работна среда, а това помага за развиване на техните социални умения, подготовка за справяне с непредвидени ситуации и др. Между компанията и обучаващия се подписва договор, в който се уточняват условията за протичането на практиката. Чираците се осигуряват изцяло – здравно, пенсионно, за злополука и безработица. До известна степен изискванията към работодателя за чирака са по-големи, отколкото изискванията за обикновен служител. Посещението на учебни занятия е задължително. Целта е да се придобият теоретични познания по съответната специалност. Учебната част може да се осъществи по някой от трите начина: дневна система, при която се посещават занятия минимум един пълен ден или два пъти по половин ден седмично, блокова система, при която часовете продължават минимум 4 или 8 седмици на година, и сезонна система, при която занятията се определят от спецификата на съответния сезон.

След успешно завършване на програмата младежите получават сертификат, който има две важни функции. От една страна той е предпоставка за изпит за магистратура по занаятчийство, а от друга – за изпит за колеж от изискването на индустрията.

Близо 40% от учещите поемат по този път. Други 40% пък се насочват към професионално училище или колеж, където пропорцията между учене и работа е малко по-различна. Само 20% от учениците продължават в общообразователни гимназии. Близо една трета от висшия мениджмънт в Австрия са завършили като последна степен на обучение дуалната. Въпросите, които се отнасят до бизнеса и компаниите, се регулират от федералното министерство на икономиката и труда, а педагогическите въпроси попадат в обсега на министерството за образование, наука и култура. Институции като стопанската камара имат важно значение като свързващо звено между правителството и бизнеса.

След успешно завършване на дуалното обучение 40-44% от младежите продължават да работят за същата компания. Повече от 50% от всички чираци се подготвят за търговия и занаяти, а други широко застъпени сектори са индустрията, туризмът и развлекателните услуги.

Професиите, на които младежите могат да се обучават, са включени в специален списък и към момента наброяват 240. За всяка отделна професия има определени изисквания, в които се съдържат и компетенциите, които трябва да бъдат усвоени.

По статистически данни около 14% от всички компании предлагат позиции за чираци. Най-много са за строителство и минно дело (33%), следвани от производство (29%) и търговия на едро (18%). 34% от включените в дуално обучение са жени. 18 месеца

след завършване на програмата 76% работят, 10% са записани в държавните бюра по труда, 9% са неактивни и 5% продължават да учат.

В Австрия дуалната система също се явява един от начините за намаляване на младежката безработица, която през миналата година е била около 10.6%, двойно по-ниска от средната за ЕС, а сред тези, завършили дуална система на обучение – между 3 и 6%.

Системата на дуално обучение значително повишава конкурентоспособността на австрийската икономика. Младите хора се обучават според необходимостта на пазара на труда. Важен фактор за успешното прилагане на системата е координацията на учебната дейност между бизнеса и правителството.

Швейцария

Професионалното обучение в страната датира още от XIII век. Изграждането му е задача, в която се включват Федералното правителство, кантоните и професионалните организации. Освен че трябва да осигурят обучение с високо качество, партньорите трябва да гарантират и че разполагат с достатъчно свободни позиции.

Системата за дуално обучение в конфедерацията е една от най-добре финансираните в световен мащаб, като към 2011 г. Швейцария е инвестирала 95% повече в професионалното образование от средното ниво за страните от ОИСР (Организация за икономическо сътрудничество и развитие)[10]. В допълнение към това самите компании допринасят за финансирането - 41% от общите разходи по дуалното професионално образование идват от тях. До 4 години след включването на фирма в системата тя вече започва да отчита печалба върху инвестицията си. Обучението и сертифицирането на специалисти - учители и наставници - е централизирано в швейцарския Федерален институт за професионално образование (SFIVET). Принципите, които управляват съдържанието и стандартите на учебната програма, са включени в наредби, които се обсъждат и преразглеждат по предложения както на индустрията, така и на ученици, родители и учители. Кантоните (регионите) имат водеща роля при администрацията и свързването на училищата с бизнеса, а професионалните организации отговарят за сертифицирането, обучението на педагози и изграждането на стандарти. Резултатите от взаимодействието между държавата, професионалните организации и бизнеса е, че само 5% от учениците в курсове с дуален начин на преподаване не са способни да си намерят стаж. През 2015 г. само 6.4% от швейцарските младежи между 16- и 24-годишна възраст са били безработни.

Професионалното обучение се осъществява и управлява от министерството на образованието и министерството на човешките ресурси и социалната сигурност и играе важна роля за икономическия растеж на страната.

Всяка година хиляди младежи са изправени на кръстопът след като завършат задължителното си образование. То, също както и в Австрия, продължава 9 години. Много ученици в Швейцария избират гимназия, която им осигурява подготовка за университет. Но повечето – около 2/3 - се насочват към професионално обучение и практика. Професионалното училище се посещава около 2 дни в седмицата, а практическата част е през останалото време. По този начин те се подготвят за реалната работна среда или за университет по приложни науки. Около 70% от учениците избират чиракуването.

В швейцарската дуална система са застъпени 260 професии в сферата на индустрията и търговията. Отделен закон детайлизира земеделието и лесовъдството. Учениците имат възможност да постъпят и в елементарно професионално училище,

където продължителността на обучението е само една или две години, но само 1% избират тази опция.

Швейцарското дуално образование се разпростира и отвъд границите на страната. Целта е да се получи по-широко признание на придобитата квалификация и заедно с това – да се предложи възможност за практика в други държави.

Китай

Бурното икономическо развитие на Китай и експанзията на промишленото производство изважда на преден план необходимостта от професионално образование, което да осигури квалифицирани работници и мениджъри.

В последните години Германия помага на Китай да въведе професионално обучение чрез дуалната система. Компании като „Бош” и „Сименс” се включват в такива проекти, координирани от германската промишлено-търговско камара. В Китай има недостиг на техници и затова дуалното образование може да осигури необходимите знания, умения и компетенции за такива професии, а работниците получават широко признати сертификати. Дуалното обучение там е насочено главно към средното образование.

Трите чуждестранни програми

Проектът ДОМИНО „Дуално образование за модерните изисквания и нужди на обществото” е швейцарски проект за дуално образование[4]. Той предлага семинари за изготвяне на учебна документация и обучение на учители и наставници от фирмите. Освен това се предоставят застраховки на учениците, стипендии за тях, както и покриване на разходите за реклама и администрация. По проект ДОМИНО от септември 2015 година се обучават общо 81 ученици – по специалност „Техник-технолог в производството на мляко и млечни продукти“ в Професионалната гимназия по хранително-вкусови технологии „Проф. Д-р Георги Павлов“ в София и по специалност „Техник за машини и системи с цифрово програмно управление“ в Професионалната гимназия „Иван Хаджиев“ Казанлък. През новата учебна 2016-2017 година предстои включването на три нови професии от различни професионални направления, нови училища и фирми в проекта. До приключването на проекта „ДОМИНО“ през 2019, се предвижда да бъдат обхванати общо 1 200 ученици в 15 професионални училища, обучавани по десет професии. По този начин Швейцария ще съдейства за въвеждане на дуалното обучение у нас и прилагане на утвърдени добри практики.

Търговската камара на Австрия също неотдавна започна работа за успешното въвеждане на дуалното обучение в България. За тази цел Търговското представителство към посолството на Австрия в София реализира пилотния проект „Дуално обучение в България”, който стартира през учебната 2015/2016. За участие в него са избрани три български града: София (обучение по професия „Икономист“, специалност „Търговия“); Габрово (обучение по професия „Мехатроника“) и Ямбол (обучение по професия „Мехатроника“ и „Машинен техник“). В проекта участват фирми, училища и български институции. Сред компаниите, които ще се включат, са: dm, „Билла”, „Кауфланд” и „Лидл”. От Австрийската камара помагат и при изготвянето на проектоспоразумения, проектодоговори и друга необходима документация [6,8]

Немската камара също предлага свой собствен пакет услуги "Клъстер дуално професионално обучение", както и пилотно обучение по професия "фирмен мениджър" в Националната финансово-стопанска гимназия в София[3]. В клъстера се включват предприятия и организации от различни браншове - засега 7 фирми са обявили необвързващо участието си. Целта му е да консултира фирмите за практическа реализация

на обученията и да улесни цялостния процес. Клъстерът в момента се намира в процес на развитие, но като обединение на фирми, учебни заведения, организации и политически институции трябва да направи темата дуално обучение по-достъпна в обществеността и да я развива непрекъснато чрез постоянен взаимен обмен. Образователният клъстер е на разположение на всички заинтересовани в този процес. Очаква се сътрудничеството с другите германски камари в чужбина да допринесе за по-лесното и ефективно изграждане на системата у нас.

В България се говори за германската дуална система още от влизането на страната в ЕС. В анкета на Германско-българската индустриално-търговска камара за бизнес климата през 2007г., германските инвеститори изрично изтъкват трудното намиране на квалифицирани служители и дори посочват причината за това - системата за т.нар. дуално професионално образование, осигуряваща преплитане на теоретично и практическо обучение, почти не се прилага в България. Оттогава всяка година Камарата припомня под една или друга форма на сменящите се правителства за необходимостта от такъв вид подготовка.

Не само в Германия, но и в световен мащаб, през последните години се увеличи недостигът на квалифициран персонал. За фирмите това нерядко е свързано със загуби по отношение на продуктивността и конкурентоспособността. Като следствие от това възникват отрицателни ефекти върху цялата икономика на страната. Особено изразен недостиг на квалифицирани специалисти се наблюдава в техническите и индустриалните области на заетост. Една от основните причини за липсата на квалифицирани специалисти често се крие в съществуващото разминаване между местните образователни системи и различаващите се от тях практически изисквания или потребности на пазара на труда и съответно на фирмите.

Позитиви на дуалното обучение

Най-важната страна в развитието на дуалното обучение е бизнесът. Самите фирми трябва да поемат голяма част от инициативата за започване на паралелка по специалността, която им е нужна. След това училището и компанията изработват план-график за провеждане на практическото обучение, а компаниите определят наставници, които да обучават на работните места учениците. [3, 7]

Ако работата на бизнеса е да поиска определени кадри, то тази на училището е да предложи подготовката им. Учителите и директорите на професионалните гимназии трябва да осигурят учители по теория и практика на професията, които заедно с представителите на компаниите да изработят нови учебни програми, както и програма за практическо обучение по съответната професия.

Предимствата на дуалната система са многостранни. По този начин фирмите имат пряко въздействие върху съдържанието и организацията на професионалното обучение. Така те могат много по-лесно да предават специфично за фирмата ноу-хау и да си осигурят квалифицирани кадри.

Най-значимите позитиви за учениците в дуална програма са, че тя ще им позволи да редуват теория и практика. Работата в реална работна среда от 16-годишна възраст също е безценен опит - на учениците им се доверяват сложни и скъпи машини, те работят наравно с по-опитни колеги и имат възможността да започнат работа веднага след завършването, без да губят време в допълнителна подготовка. Ако решат, обаче, винаги могат да продължат и с висше образование. Ще получават и възнаграждение, с което ще могат да подпомагат семейния бюджет. Голямото предимство на дуалното обучение е, че за много кратко време, след успешно положени изпити, се получава диплома за завършено средно

образование, от една страна, а от друга – свидетелство за професионална квалификация с придобита трета степен. Обучаващите се получават солидна основа за своето по-нататъшното кариерно развитие – посредством по-висока степен на професионална гъвкавост. Освен това те усвояват обширни знания, които са задължителни в днешния професионален свят.

И не на последно място държавата и обществото имат полза от дуалното професионалното обучение като средство в борбата с младежката безработица.

Дуалното обучение не е безплатно – то е инвестиция в бъдещето. И като всяка инвестиция е свързано с разходи и ползи. Като цяло дуалното обучение представлява сравнително изгодно средство за осигуряване на млади кадри. Освен това се спестяват разходи, които биха възникнали за набиране, адаптация и квалификация на външни специалисти. Финансово неизмерими са и нематериалните ползи като напр. по-силното чувство за принадлежност на обучаваните към обучаващото ги предприятие. Затова колкото по-близо до практиката и по-ориентирано към извършване на определени дейности е обучението, толкова по-голяма е директната полза за фирмата и обучаваните.

По време на дуалното професионално обучение обучаваните имат двама силни партньора на своя страна:

- Обучаващото предприятие поема практическото обучение. От три до четири дни в седмицата в предприятието обучаваните се учат и извършват работа, с която те ще трябва да се справят и по-късно, в истинския професионален живот.

- В професионалното училище обучаваните изучават по принцип в един или два дни от седмицата теория, както и други общообразователни предмети. Учебното съдържание, изучавано в предприятието, се съчетава с това в професионалното училище, така че практиката и теорията са неразривно свързани. Но все пак превес има практиката в реални условия. Обучението се основава на писмен договор за професионално обучение, сключен между обучавания и предприятието. Пилотните обучения в България ще бъдат с продължителност две учебни години. Обучаваният получава от предприятието месечно възнаграждение за обучение. Размерът на възнаграждението се определя от обучаващото предприятие.

Пилотните практики в България

За втора поредна година в Професионалната гимназия по индустриални технологии, мениджмънт и туризъм (ПГИТМТ) в град Панагюрище, ще се осъществи прием за професионално образование чрез работа по следните специалности, заявени от „Асарел-Медет” АД [11].

- Обогатителни, преработващи и рециклиционни технологии;
- Пътно-строителна техника.

И за двете специалности приемът е след завършен 8. клас.

Обучението чрез работа се осъществява на две места:

- Теоретичното обучение от 9. до 12. клас се провежда Професионална гимназия по индустриални технологии, мениджмънт и туризъм в град Панагюрище.
- Практическото обучение в 11. и 12. клас се организира и провежда в реална работна среда в „Асарел-Медет” АД.

Учениците, приети за обучение в една от посочените специалности, ще получат:

- Стипендии – за постигнат отличен успех през учебния срок и до 5 неизвинени отсъствия. Те ще могат да получават стипендии след завършване на 9. клас;

- Много добра учебна и професионална подготовка – отлична основа за бъдещо продължаване на образованието във ВУЗ, включително възможност за стипендии при обучение във ВУЗ по специалности, необходими за дружеството;
- Реални практически познания по специалността чрез надграждане на базовата учебна подготовка по теория;
- Сключване на индивидуален трудов договор в 11. и 12. клас с показаните най-добри резултати по време на обучението с включени клаузи: заплата, осигуровки, работно място и наставник;
- Добра и гарантирана професионална реализация ;
- Постъпване на работа в „Асарел-Медет” АД след завършване на обучението според придобита професионална квалификация и показан успех най-малко „добър”.

Етапи при реализация на модела на професионална подготовка на кадри на БМГК (Българска минно-геоложка камара) в Община Панагюрище

- Проектът в Панагюрище обединява усилията на Общината, бизнеса, училищното ръководство, БМГК, РИО-Пазарджик, Областна администрация и МОН.
- Основни насоки (приети през м. май 2013 г.): въвеждане на система за дуално професионално образование в сътрудничество с местните работодатели; привличане на заинтересовани страни и партньори; задържане на учениците в местните учебни заведения; обучение по специалности, необходими и заявени от бизнеса по актуални учебни планове и др.
- Пилотен модел на “Дуална система за професионално обучение в гр.Панагюрище”;
- Работен план за реализиране на проекта;
- Представяне на плана на пилотния проект пред МОН и РИО - гр.Пазарджик;
- Предложения за нормативни промени, касаещи внедряване на пилотния проект за дуална система за обучение, в т.ч. рамков учебен план, учебни планове за специалностите и учебни програми;
- Изучен е чуждия опит (Леобен, Австрия и учебен център Ерцберг, както и учебен център в гр. Гоце Делчев);
- Организационна програма за развитие на педагогическия капацитет на преподавателите и повишаване на тяхната професионална квалификация според изискванията на дуалната система за обучение.
- Анализ на потребностите от представители на местния бизнес, Сдружението на предприемачите, Общината и Професионалната гимназия. Представени са актуални заявки в ПГИТМТ- гр. Панагюрище за план прием по професии, специалности и брой за петгодишен период.
- Обсъждане на възможността за създаване на кариерен център в община Панагюрище и въвеждане на система за професионално ориентиране.
- Утвърдени учебни планове за придобиване на трета степен на професионална квалификация за обучение чрез работа за специалности от професиите “Минен техник” и “Транспортен техник”.

За учебната 2015/2016 г. в ПГИТМТ – гр. Панагюрище са приети 64 ученици в дуална форма на обучение, от които 43 ученици са в специалности, заявени от „Асарел-Медет” АД като „Минна електромеханика”, „Добивни и строителни минни технологии”,

„Обогатителни, преработващи и рециклиционни технологии”, „Автотранспортна техника”.

За учебната 2016/2017 г. ще се осъществи прием и по нова специалност: „Пътно строителна техника”.

Следващи стъпки на проекта в Панагюрище

- Определяне на конкретни работни места за провеждане на практическо обучение в реална работна среда и получаване на разрешение от Инспекция по труда.
- Определяне на критерии (качества и компетентности) за избор на наставници по обособени работни места;
- Сключване на договори с учащите в дуална форма на обучение;
- Обогатяване на материалната база за провеждане на дуално обучение;
- Повишаване на квалификацията на преподавателите по специалните предмети и практика от ПГИТМТ.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Закон** за професионалното образование и обучение, ДВ, бр.79 от 13.10.2015 г.
2. **Наредба** за условията и реда за провеждане на обучение чрез работа (дуално обучение).
3. **URL:** <http://www.dw.com>
4. **URL:** <http://www.ausbildung.de>
5. **URL:** <http://www.mon.bg>
6. **URL:** <http://www.sofia.diplo.de>
7. **URL:** <http://www.nauka.offnews.bg>
8. **URL:** <http://www.advantageaustria.org>
9. **URL:** <http://www.billa.bg>
10. **URL:** <http://www.government.bg>
11. **URL:** <http://www.asarel.com>